

ТРАДИЦИОНЕН ПРАЗНИЧЕН КАЛЕНДАР В ЗАПАДНИТЕ ПОКРАЙНИНИ

Екатерина Керемидарска

Традиционният празничен календар е тясно свързан със стопанския и семейния живот на народа. Отразявайки народния мироглед на определена епоха, той заема важно място в бита. Народните календарни празници на населението от Западните покрайнини са разгледани тук в своето традиционно състояние през последния период, в който те битуват – в края на XIX век – 50-те години на XX век.

Селищата, които се разглеждат в статията, се намират в крайграничния пояс на югославско (сръбско)-българската граница. Административно те принадлежат към две общини – Царибродска и Босилеградска. През 1960 г. от тези общини са откъснати по административен път 16 села с българско население и са присъединение към трите съседни на Цариброд и Босилеград общини – Пирот, Бабушница и Сурдулица.

На 27 февруари 1950 г. с Указ на правителството на Р Сърбия гр. Цариброд по политически съображения бе преименуван в Димитровград. Гражданите и населението в общината продължават обаче да го наричат Цариброд. В статията също се ползва името Цариброд, сраснало с бита, душевността и ежедневието на българите в Сърбия.

Крайграничните райони се намират на територията на Р Сърбия. По силата на Ньойския мирен договор, подписан на 27 ноември 1919 г. след края на Първата световна война тези райони се откъсват от България, като страна, загубила войната, и се предават на Сърбо-Хърватско-Словенското кралство. Това е територия от 1500 км. км, с приблизително 120 000 българско население, 120 села, един град Цариброд и две пазарни средища – Босилеград и Трънска крисура, с

1 гимназия, 6 прогимназии, 116 основни училища със 7 892 ученика и 45 църкви. По безпрецедентен начин тази граница пресича села, грабища, дворове и къщи. Тя тласка населението от тези земи в географска, етническа, стопанска и икономическа изолация. Това е характерно особено за Босилеградско, където отвсякъде селищата са притиснати с планински масиви, клисури и непроходими пътища.

Основен поминък на българското население от Западните покрайнини е примитивното земеделие и свързаното с него дребно животновъдство, предимно овцевъдство.

Разглежданите празници и обичаи са класифицирани в определени цикли, свързани с годишните сезони. Зимно-пролетният цикъл обхваща приблизително периода от Андреевден до Гергьовден, а лятно-есенният – от Гергьовден до Архангеловден. Това деление на цикли е условно, тъй като не могат да бъдат рязко очертани границите между тях – в преобладаваща си част празниците и свързаните с тях обичаи и обреди имат единен общ смисъл – осигуряване на стопанско и семейно благополучие и здраве.

С празника “Едревдън”, започва зимният цикъл празници за населението от Западните покрайнини.

Празнуването на този ден хората свързват с вярването, че от този ден дните наедряват, “колкото един тригодишен елен скача” (Царибродско).

Вечерта срещу празника стопаните варят царевица и фасул и от сварените зърна рано сутринта хвърлят на дръвника. По този начин те гощават мечката, за да не напада стопаните през годината.

В Цариброд вечерта срещу св. Андрей сваряват зърна от “морус” (царевица) и ги изнасят на керемидите на къщата заедно с намазана с мед питка. Смятат, че всички болести, които биха връхлетели над този дом, ще бъдат отнесени от мечката. И след това раздават от сварените зърна на всички домашни къщи. Жените този ден не работят женска работа, пак с предпазна цел.

Още от края на 40-те години на XX век започват да отпадат обредите, свързани с Едреевден. Варят царевица и раздават на близките в семейството и вярват, че денят наедрява с 1 минута.

Света Варвара се празнува от всички жени в изследвания район. В основата на обредните практики и забрани, свързани с този ден,

лежат старинните представи за болестите, и по-специално за шарката. На Варвара варят царевица за здраве и плодородие и я раздават на съседите и роднини. Този ден го смятат за “женска Коледа”, защото на него ходят 12–13-годишни момичета “на варвару” по всички къщи. Те носят със себе си малки “панѝчки”, в които всяка домакиня слага царевица, фасул, семки, орехи и др. Обикалят всички къщи подред, “за да ги подлѝзят” и пожелават щастие и берекет на стопаните.

В Босилеградско пък на този ден жените варят в малки гърнета “варварѝ” от ошав, царевица, фасул, пшеница и леща. Слагат от сместа на коляното на всяко дете в семейството и го карат да хапне сместа с уста, без да я докосва с ръце. Съществува вярване, че така по-лесно ще им излезе шарката – “едра и ситна”.

В проучените села не празнуват св. Сава, защото го смятат, че е сръбски празник “свѝт Сава, сръбска слѝва”.

Никулден “Свѝт Никола” е празник добре познат сред населението в Царибродско. То го смята като един хубав, семеен празник. За вечеря приготвят само постно ядене “защото вървят коледните пости”. Задължително приготвят и “рибник” (шаран приготвен с лук и орехи). На вечерята режат “колѝч”, който се прелива с вино на кръст. Това го прави най-старият член на семейството или свещеникът. Едно парче от хляба се поставя на високо място, за да има плодородие и житото да порасте високо. Костите от “рибника” се дават на котката.

Населението почита Св. Никола, защото се страхува да не разсърди светеца и той да го удари с патерицата си и да се разболе. Затова на следващия ден след празника, празнуват ден на “Николина пѝтерица”.

Света Ана (Анино зачатие)

На този ден следят кой ще подлази семейството и по това гадаят каква ще бъде годината. Ако “полазникът” е добър и работлив човек, то и годината ще бъде добра за семейството и обратно. Не е едобре рано сутрин на този ден да дойде човек без повод, защото вярват, че ще умре някой член на семейството.

В Трънско населението смята, че дните от Анино зачатие до Нова година нарастват, колкото “просено зърно”. От Анино зачатие започва времето да се затопля “главнѝя ѝземи улѝзи”.

Населението празнува тези празници до средата на 50-те години на XX век. След това започват да отпадат почти всички обреди и забрани.

Игнаждѐн (Игнажден) – от този ден започва “млади месец”, а заедно с него идва и началото на Новата година според представите на населението от Царибродско. Те внимават много кой ще ги подлази този ден рано сутринта. Ако е добра “полазницата” му ще има берекет през годината, здраве и късмет в къщата. Затова стопанката на дома приготвя рано обедата този ден, за да нагости “полазника”. Предпочитат полазника да е момче, особено възрастни, където има моми за женене. Всяка къща дарява полазника с ошав и орехи, приканва го да седне, за да им седнат сватове и го нагощават богато. Всеки, който знае, че не му е добра полазницата не бива да ходи по чужди къщи този ден. Жените не излизат от къщи без работа, за да не им се разпръсва домазлъкът.

Срещу Игнажден момите слагат овес под възглавницата си, като си наричат “кой ми е на късмет да ми се яви насън, да “жнѐму овѐсъ”.

Стопаните, които имат кошери с пчели и искат да ги преместят на друго място, то този ден трябва да свършат тази работа, за да не им се загубят пчелите.

В Трънско празнуването на Коледа започва от Игнажден. “Замучи се Божѐ макѐя от Игна̀та до Коледа”. Този ден още в ранни зори стопанинът излиза в двора, събира снопче “вършѐни” (млади прѐчки) от дрѐвника, взема ги с дясната си ръка и влизайки възрастни поздравява: “Добрѐ утро! Година се вѐли (хваля) с младѐго Бога, с млади дечѐца, с млади телѐйна, с млади жребетѐйна (кончета), с млади ярища (ярета), с млади ягнища (агнета), тѐку-тѐку (тък-тък) бабино кокошкѐ, по пут (път) одѐле (ходили), по пут носѐли”. Стопанката му поднася голям пресен, без квас кравай, опечен в пепел и намазан с мед, който той разчупва на всички членове от семейството. Пият “жешка” (греяна) ракия с мед, чупят орехи и ядат ябълки и вѐче (сушени круши).

В Босилеградско от свети Игнат до Бѐдни вечер младите жени не работят, не предат и тъкат, за да раждат лесно. Тази забрана не засяга жените, които са се отродили (няма да раждат повече). На този ден почистват комините от сажди. През 90-те години на XX век на Игнажден се следи за полазника, по който определят пола на ново-

родените животни (ако е мъж, ще се наплоди мъжка стока, ако е жена – обратното).

Бъдни вечер е най-големият празник на населението в проучените райони. В Царибродско на този ден ходят “коледжәне” (коледари), момчета на 14–15-годишна възраст. Събират се на групи и обикалят къщите подред. Влизайки в двора, те поздравяват и питат стопаните: “Славите ли млада Бѡга”, а те им отговарят “Славимѹ”. Коледжаните отиват до дръвника, взимат клончета с изсъхнали листа и влизайки в “ѹжата” наричат: “Добро ѹтро, повѹлила (похвалила) ви се Кѡледа с млада Бѡга и Божича, с млади агнища, с млади ярища, с млади пилища, прасѣнца”. След това хвърлят клончетата в огнищата и продължават да наричат: “кѹту, кѹту пилѣнце, дѣка одило, баба ѹ скѹт носило”. Стопанката “госпожата” поднася на всеки коледар колак, орехи, сухи сливи, “вѡчке” (сушени круши) и пѹре за алвѹ и бонбѡне”. Колачите всеки коледар нанизва на специална връв, която премята през рамо, а другите дарове слага в торбата. Събраните колаци се прекадяват на бъднивечерската трапеза.

След като си отидат коледарите, жените започват да приготвят ястията за бъднивечерската трапеза. Стопанинѹт отива в гората, за да отсече дърво дълго 1–1,5 м за “бѣднак”, което през нощта поставя в огнището и поддържа с него огъня през цялата нощ.

В Трънско дървото се нарича “набѣдник”. В него правят дупка, в която поставят тамян, восък, чесън. След като прегори, ги изваждат и ги пазят през годината за лекуване на хора и добитѹк.

В Босилеградско бѣдникѹт се нарича “багнак”. Той също е голям пѣн, който трябва да гори през цялата нощ. И тук ходят коледжәне от Игнажден до Бѣдни вечер, които са най-малко 8 души, от които 2 са маскирани като дедо и баба, облечена в невестинско облекло. В групата има гайдарджия, двама певци “поялци” и двама с маски на лицата. Влизайки в двора, те поздравяват: “Добро ѹтро, или помѡзи Бог домашине”. Стопаните ги посрещат в “кащи” със софра (трикрака дървена маса, върху която е поставено решето с жито и питка хляб (погача). Коледжаните се нареждат около софрата и пеят за всеки член от домакинството песен. Стопаните ги нагощават, а в решето с хляба слагат сирене и пушени свински ребра.

Не трябва да се срещат групи коледжане, тъй като вярват, че ще предизвикат градушка в селото. Все още се срещат по селата и местности, наричани “коледжански гробища”, тъй като групите, ако все пак се срещнат се бият и не рядко боят завършва с убийства.

В Трънско на коледарите им казват “раждавичаре”. Те обикалят на групи рано сутринта на Рождество Христово (Божич), пеят песни, поздравяват стопаните, а те ги даряват със свинско месо, орехи, сушени сливи и пари.

За бѣднивечерската трапеза в Царибродско приготвят два обредни хляба. Единият изобразява къщата с огнище в средата и около него с топчета тесто е показан броят на членовете в семейството. На питата за къщата е изобразено куче и бабун, които пазят дома от зли духове и разбойници. Другият хляб представлява “полѣто”. На него са изобразени снопите жито и главата на змия, която ще им донесе късмет.

Освен тези хлябове, наричани още “търти” от тесто всяко стопанка приготвя колачета, изобразяващи “свиня с прасета”, колата на стопанина и пиле.

За коледжаните всяко семейство приготвя специални колачета и един голям колач, който прекаждат и режат на бѣднивечерската трапеза. За вечерта приготвят “тѣквеник” с печени кори, поръсени с варена тиква, орехи и праз лук. От тестото на тиквеника се оставя малко парче, което омесват на другия ден с тестото за баницата. Това го правят, за да има сговор в семейството, да не се разделят членовете му. От същото тесто на тиквеника заместват и “туртѣ” (малка питка), в която слагат пара, сламка, фасул, клечка и книжка. Приготвят и следните ястия: фасул, сърми, компот от сушени плодове “ошав”. За тази вечер приготвят специално “лѣчнак” (счукан чесън с орехи, полети с топла вода).

Бѣднивечерската трапеза се слага на пода. Преди това изсипват слама в средата на стаята, като върху, нея застилат вълнена черга, а върху чергата конопен месал. Върху месала слагат приготвените ястия, заедно с чесъна, орехите, лука и виното. Трапезата се прекадвя от най-стария член на семейството, който прочита молитвата. С тамяна, с който прекадвя трапезата, той обикаля цялата къща, стопанския двор и оставя вѣглените в мазето. Поднася колача на всички

членове да го целунат, прекръства го с “лұчнака”, полива го с вино и го разчупва. Една част от него слага на високо, за да пораснат житата, а другата част раздава на всички членове от семейството, които са седнали със скръстени крака около трапезата. Стопанинът на дома слага в сито от всички приготвени ястия, само обредния хляб “кўща” се разчупва на другия ден. От “туртето с кўсмети” отделят за Бога, а другата част на два пъти разчупват за всеки член от семейството – за здраве и кўсмет. На когото се падне парата ще е кўсметлия; фасула означава плодородие; клечката – ще учи занаят; книжката – ще стане учен човек – чиновник. Най-напред си вземат от лұчнака, а за накрая оставят тиквеника и чупенето на орехи. След като се нахранят, тук в Царибродско, прибират трапезата. Всички членове от семейството спят заедно тази вечер върху сламата, като преди лягане си намазват краката и ръцете с лұчнака за здраве. Сутринта стават преди изгрев слънце и изтърсват трохите на дръвника. Сламата слагат в курника, за да снасят кокошките; в хамбара – да е пълен с жито; на дръвника и в плевнята. От сламата завързват и на дърветата, които не раждат, като със секира в ръце им се заканват, че ще ги отсекаат и запалят, ако не раждат следващата година.

В Трънския край тази вечер на кръг (кръгла ниска маса) слагат погачите, колача, зелника и кравая с парата и го поставят пред най-възрастния член от семейството. От ястията най-напред дават на кучетата, а на останалите животни – говеда, коне и овце слагат слама, поръсена със солена вода.

В Босилеградско също приготвят за тази вечер изброените погоре ястия. Но тук вместо тиквеник приготвят зълник, пак от печени кори, но между тях слагат лук със зеле и счукано конопено семе. Броят на обредните хлябове е по-ограничен. Приготвят хляб, наречен “бўгнак”, върху който с тестени фигури отбелязват стопанския двор и домашните животни, сноп с жито, рало и орач, сърп, гребло, вила. От това тесто правят “кравæ”, в което поставят сребърна пара за кўсмет. Има разлика и в ритуалните практики със сламата, на която е поставена бѣднивечерската трапеза. Тази слама не се вдига през трите дни на Рождество Христово и на нея под софрата стои палешникът от ралото.

И в трите района домакинът изнася бъднивечерската трапеза навън и вика с пълен глас: “Джѐрмане, джѐрмане, дѝди да вечераму” (Босилеград), “сега си на вечеру” (Царибродско и Трънско), “Сега да дойдеш, а у полето да те нема нийде”. След това софрата се връща в къщи и стопанинът поздравява домашните си: “Добро вечер! Валѝла (измина) година с аир (хубава) и берекет, с бѐле пшенице, с длѝга рѝже-ница и весела чѐляд! Да ни е чѐстито! Божич да ни помага у вѝлове, у коньѝве, у ѝвци! Добре сме дочѐкали Божич!” И изгърмява с пушката в комина. В повечето села гърмят и по време на вечерята.

Денят след Божич е Коледа. През коледните пости, последен ден за които е Божич, хората сушат врабчета. На Коледа заблажават с тях, като ги нагриват на жарава, ядят от тях, за да им е леко през цялата година. В селата, където има черква, рано сутрин населението отива на “прѐчист”.

Божич се празнува цели 3 дни, като третият ден е “Стефанов-дѝн”, който празнуват именниците.

След завършването на коледните пости навлизат дни, които са населени със зли сили, беди и лошотии. Тези дни се наричат “Мрѝсни дни” и траят от Божич до Богоявление, дорде не се “закрѝсти” водата. Това са дни лоши, некрѝстени, защото Богородица не си е взела още очистителната молитва като родилка, а Исус Христос е некрѝстен. През тези дни сватби не се правят. Хората се стремят да не излизат през нощта, защото тогава бродят таласѝми, вампири, дяволи. Вярват, че умрелите през тези дни са били големи грешници, а родените деца ще бѝдат нещастни.

През 90-те години на ХХ век всички обреди, обичаи и вярвания, свързани с Божич, постепенно отпадат. На бъднивечерската трапеза липсва бъдник, обредни пити, меси се само питка с кѝсмети и се приготвят постни ястия. Не гори огън през нощта, не застилат слама под трапезата, а вярванията съществуват като спомен. Забраните през мрѝсните дни не се спазват.

Василов ден, Василов дѝн, Сурова̀ки. Населението го нарича още Нова година. В деня срещу празника младите гадаят за бъдещите си женихи. Пукат овесени зърна на печката и гледат накѝде ще отскочат зърната, в тази посока ще се омѝжи момата. Освен това младите пукат зърна на печката и ги наричат “семената на моми и момци”.

Щом пукнат зърната и се съберат, това е белег за любов и скоро ще се задомят. Вечерта момите оставят първия си залък под възглавницата, за да сънуват бъдещия си жених. За празничната трапеза приготвят ястия с месо. В Босилеградско приготвят вариво (кисело зеле със свинско месо). За празника месят баница с късмети (дрен).

Рано сутринта на празника млади момчета носят със себе си дренове и пръчки “суровачняци”. Те влизат във всяка къща и удрят леко стопаните по гърба и ги благославят. А те от своя страна ги даряват с месо, ябълки, орехи и дребни пари. В селата на Висок, Царибродско, както и в Босилеградско на този ден правят “Камила”, която се движи от 15–16-годишни момчета. “Камилата” се прави от дърво и се облича с цветен плат. На шията ѝ закачат звънци и хлопатари. Тя се носи на раменете от две по-едри момчета. “Камилата” се води от камилар, маскиран като циганин-чергар, придружен от цигани и циганки (маскирани момчета). Когато влезе в двора камилата играе, кляка, търкаля се. Циганите и циганките танцуват и пеят. Камиларят и придружаващите го благославят дома и пожелават много здраве, много дечица и внуци, голям берекет по полето, много агнета в поятата, телета и кончета в кошарите. Стопаните даряват камилата с овес или ечемик, а останалите даряват със сушено месо, орехи и лешници. След като обиколят цялото село камиларите се събират в дома на някой от групата и си устройват веселба.

В селата на Забърдие, Царибродско на “Васулица” ходят със “суроватке” – орехови клони, накичени с пъстроцветна хартия. Когато влязат в двора най-напред отиват до дръвника и начупват пръчици, наречени “пилища”. Влизайки в дома те ги подхвърлят към огнището, наричайки:

*Добро утро домакине
подмладила ми се млада бѝга
с яришита, пилишита, телчина, жлѝбетина
а най-много с мъжки дечица.*

Ако сутринта някой влезе без пилища домакинята го връща.

Тези обичаи и обреди битуват до 50-те години на XX век. Постепенно отмират всички вярвания, остават само спомените на по-възрастното население за женитбените гадания. Сега на Сурова ходят

по-малки момчета, 8–9-годишни, и честитят Новата година с дрянови пръчки.

На Водице кръщават водата. Попът ръси с кръст и босилек всички къщи в селото и пропъжда злите духове. Хората хвърлят в котлето на попа дребни стотинки. Тези дни постят и жените не работят женска работа. С поръсването свършват мръсните некръстени дни. На Водице в Босилеградско варят питии (пача) от ушите и краката на прасето.

Йордановден, Йордановдън. Повсеместно е вярването, че ако през нощта срещу този ден водата замръзне, годината ще е здрава и суха и ще има берекет. Гадаят и по питията: ако тя замръзне през нощта ще има здраве и берекет, ако не се е захванала добре смятат, че ще се разболеет някой от семейството. За деня месят пита “търта”. В селата, където има вир, река, свещеникът хвърля железен кръст, за изваждането на който се хвърлят млади мъже. Който го намери и извади, минава из селото заедно с попа и ръсят за здраве. В селата на Висока на този ден символично къпят младите невести за здраве и семейно щастие. Всички си вземат от светената вода, измиват си лицето, а другата част сипват в храната на добитъка.

Ивановден, Ивановдън. Празнува се главно от именниците. Ядат се питии, като костите от тях се заравят в земята за плодородие. На Ивановден в с. Градине, Царибродско, е най-големият зимен събор. Цялото село се готви да посреща гости. Заколват прасета, омесват погачи, баници, на трапезата слагат нарязано кисело зеле, топла пита “търта”, чорба от дробчета и месо, яхния от картофи, печено месо, зелник, орехи, сушено грозде и сладки “гурабие”. Всяка къща от селото е пълна с гости. На площата свири музика, има много другоселци от целия район. Това е времето за установяване на предбрачни контакти между младите. Ако някой ергенин (другоселец) иска да води хорото “танъц” той го плаща на музикантите и ангажира първите две места за него. “Задън танъц” (това е опашката на хорото) се играе от по-буйни младежи. Любими хора в Царибродско за “за поясе”, “пайдушко”, “Елено моме” и едно сръбско хоро, наречено “кòло”.

На този ден в Царибродско къпят младоженците и именниците. Отвеждат ги на чешмата и ги плискат с вода, наричайки:

*Замучи се бôжиа майкъа,
от Игнаждън до Кòледа,*

*на бързала град да стигне
но стигла е одвѣн порте
там родила млада бога,
млада бога и Божича,
никой нема окол нея,
само ми е свети Йован.*

Празникът продължава и на другия ден, когато се празнува Бабинден, Бабиндън. Този празник повсеместно се празнува от всички жени, които са родили през годината и от бабите, които са ги израждали. Всички жени стават рано преди изгрев слънце, за да не им са мързеливи децата и подготвят подаръци за бабата. А бабата взема босилек и вода, връзва китка със сребърна пара и червен конец и обикаля къщите, където е бабувала. Изкъпва пеленачетата, а на по-големите измива очите, благославяйки ги: “Да растеш и порастеш, да си бело и цръвено, да си благо како медец, да си работно како пчелица” и ги намазва с мед. Като обиколи всички семейства, на които е помагала при раждането на детето, бабата се връща в своя дом и чака гости. Към обяд в къщата идват всички жени, на които е бабувала. Носят ѝ подаръци: турта (погача), баница, паре и пашкире (кърпа). Започва женско веселие и накрая жените къпят бабата. До 30-те години са я водили на чешмата, но след това я поръсват с вода, наричайки: “онà е купала нашите деца, сег ни че гу купемо”.

Тези обичаи и обреди се изпълняват до средата на 60-те години. Сега почти във всички села има само възрастно население и този празник не се празнува.

Атанасовден, Атанасовдън. На този ден в много семейства колят “черна кокошка”, за да пъдят чумата. Съществува предание, че св. Атанас на този ден облича копринена кошуля (риза), излиза на планината и се провиква: “оди си зимо, да дойде лето”.

Първите три дни от м. февруари населението празнува “мратинаци” или “Вачи” (вълчи) празници. През тези дни жените не работят женска работа, за да не нападат вълци семействата им и добитъка. Омесват колач, разнасят от него на нечетен брой къщи, а останалата част слагат в кърмилката на овцете, за да не ги напада вълк. На първия ден (мратинак) всеки стопанин, който има лозе отива и отрязва 3 лозови пръчки, за да не “маносва” гроздето. След това със сажди, орехи и

вино ги полива, благославяйки ги “колко сажди в комина, толко грозде по лозето”. Този ден го наричат и “Трифун Зарезан”.

В Босилеградско и Грънско спазват забраните за Вълчите празници, но поради планинския характер на селищата лозя няма и не празнуват Трифон Зарезан.

Св. Харалампи, Чуминдън. Този ден не се работи женска работа, а мъжете почистват кошарите, оборите и двора. Всяка стопанка приготвя гозба, омесва хляб и колач. Най-възрастната жена в семейството прекадява трапезата и раздава част от нея на съседите.

Власовден, Власовдън. Това е празник, посветен на домашните животни, и най-вече на воловете. Празнуват го, заради болестта “влас”. За този ден жените приготвят два обредни хляба – св. Петка и св. Влас. Усукват свещ с бял и червен конец и я занасят при свещеник, за да им прочете молитва. Сутринта стопанинът извежда воловете на водопой. След като ги върне вкъщи на прага на обора слага на рогата им свещи. Внася обредните хлябове, запалва свещите и ги прекадява. Хлябът св. Петка раздава на съседите, а хляба св. Влас слага в храната на воловете.

Този празник сега се помни само от най-възрастните жени и мъже и не се спазват определени забрани и обредни практики.

Поклади (Заговезни) са два празника – месни и сирни. Обикновено това са неделните дни, преди да започнат т. нар. Велики пости, 40 дни преди Възкресение Христово. Те се местят през февруари и март в зависимост от датата на Великден.

Месне покладе, неделя. Всички дни от Ивановден до Месне покладе без сряда и петък са блажни и се наричат “меснице”. Месне покладе е първият ден на Великите заговезни. На този ден ядат ястия от месо, а децата палят огньовете и ги прескачат.

Сирна неделя е седмицата, която завършва със Заговезни, преди Великденските пости, и е една седмица след месните поклади. През цялата седмица се яде блажно, само че без месо. Играят и пеят, защото след това вече са забранени веселбите до Великден.

Сирне покладе – прощаване, ламкане, орътнак. Това е неделата, в която се заговява и след нея започват постите. Целият ден преминава в гостувания. Младите отиват при по-възрастните, при кумовете и други роднини, за да се простят. До вечерята всички трябва да са се

простили помежду си. И затова тези Заговезни се наричат още “прѝштени”. За вечерята приготвят риба, варен ориз, варени или пържени яйца, масло, сирене, баница. Преди да започнат вечерята най-възрастният в семейството подава на всички чаша вино, а те му целуват ръка и казват: “прости ми тате, дедо”, а той отговаря “прѝсто ти е”. Така всички искат прошка от по-възрастния от тях.

След вечеря се извършва “хамкане”. Завързват конец над трапезата и на него окачват подред бяла халва, яйце и парче от баницата. Всички подред “хамкат”, като се опитват да захаят със зъби. След това раздават на всички от “хамканото”, за да са здрави. Запалват конца и го наричат “за здраве вкъщи, за плодородие” и т.н. Малка част от конца запазват за следващата година и тогава го изгарят, а в някои села по р. Ерма го пазят да виси до Великден.

На този ден младежите и децата връзват люлки от въжета между дърветата и цял ден се люлеят (селата на Висок). Люлеят се също и на ключове. “Ключът” е дърво, дълго 2,5 до 3 м. На долния край и по средата, през провъртени дупки са провряни два клина. На единия стъпват с краката, а на другия се хващат с ръцете. Ключът се заключва на гредата, поставена между две намиращи се на един ред, но отдалечени една от друга върби или брястове край вир или река. Люлеенето се осъществява чрез тласъци на тялото. Най-голямото постижение и удоволствие за по-смелите е превъртането на ключа през гредата.

Вечерта на Сирни заговезни моми, момци и деца се събират, палят огньовете, прескачат ги, пеят, играят хоро около тях. Освен това момците палят “оратнаци” от “чаталесто” дърво, на което връзват слама, запалват я и въртят оратниците над главите, наричайки: “ораткѝпата, дай ми дѝдо момѝту, да не ти пѝлим брадѝту”. Захвърлят оратниците в дворовете на момите, които харесват.

След Поклади е “Чист понеделник” или “Еднѝщица”. На този ден нищо не се яде и едва навечер, на “икиндия”, хапват постно ядене, обикновено фасул със зеле. Първият залък хвърлят на кучетата, за да не ги лови бяс.

Този ден почистват къщата, перат и подготвят постни яденета за цялата седмица, тъй като през следващите дни не се вари, не се кипи нищо на огъня, за да не ги хваща лудост. Всички домашни съдове се попарват с вряла вода.

Тодорица, Тодоровдън. Това е първата събота от Великите пости и се празнува в целия район за здравето на конете. Наричат я още “Конски Великден”. Всички семейства, които имат коне, рано сутринта преди изгрев слънце ги изкарват на определено място, накичени с цветни конци, низи от сухи червени чушки, ябълки и цветя. След това се надбягват с тях. Освен това варят царевица, от която дават на кобилките, “за да се ждребят”. За младите булки приготвят специални хлебчета и им дават, за да родят по-лесно. Младите булки в целия район на този ден изнасят на черква колач с жито. Свещеникът им чете молитва и след това си раздават от житото за здраве.

Съществуват различни вярвания: не ядат този ден зелен лук (праз), за да не хващат конете болестта “жабица”. Който страда от главоболие рано сутрин преди изгрев слънце измива главата си с вода, в която е стояла конска подкова; жените си мият косите, за да им растат дълги и здрави като конските опашки.

От пролетните мартенски празници населението в изследваните райони почита Първи март. На този ден връзват мартеници от бял и червен вълнен конец на лявата ръка на децата, за да са бели и червени. Носят мартеницата, докато видят щъркел или лястовица и след това я свалят и слагат под камък и гадаят: “ако под камъка има червей това означава, че много коне ще се въдят през годината; божите кравички означават крави, а дребните животинки – овце”. Червени конци връзват и на новородено теленце, за да не “хв̀ата” очи. На този ден изнасят черги и възглавници, за да ги изчистят от “бълете”.

Пролетта “влизала” според представите на населението на Младенци. Празникът е добре познат в Босилеградско, Трънско и Царибродско. Сутринта на празника жените ходят за върбови клонки и с тях закичват къщата, слагат и при овцете. Жените не работят женска работа, за да не виждат през лятото змии. В някои селища дори не си изхвърлят боклука този ден, поливат дворовете с вода, за да вали дъжд през пролетта.

За празника месят погача, нашарена с бъз, и малки питки “младенчета”, “туртета”. На брой те достигат до 40. Те също са нашарени с бъз и намазани с мед. Раздават се на съседи и роднини, на нечетен брой къщи. На Младенци във всяка къща подкасват кисело

мляко, за да е “вкусно през цялата година”. На този ден саят чесън, лук и цветя.

Голям и хубав празник е Благовец, Благовъс. На този ден в селата, където има черква, задължително има служба. За празника месят хляб, както на Младенци, ядат риба. Хората стават рано сутрин, преди изгрев слънце, за да не се успиват през годината, паят говежда тор, за да бягат змиите от дома. Стараят се да не се карат помежду си този ден, за да им е спорна годината.

В семейства, в които има момиче, което не е месило хляб до 10–12-годишна възраст на този ден домашните го карат да омеси хляб за празника, за да му е сладък. Омесеният хляб раздават на нечетен брой съседи и приятели.

На Благовец всеки гледа да е сит и да има пари в джоба си, когато чуе кукувицата. На този ден саят овощни дървета, лук, цветя и тикви.

На Благовещение орат и засяват нивите, които са определени за садене на царевича. Всички трябва да са добре обути, за да не ги хапят змии през лятото.

И във всички села на Благовец децата с машините от огнището пъдят змиите и гушерите: “Бежте змии да дойде Благовъс”.

Тези пролетни празници се помнят и тачат от населението над 70 години. По-младите се закичват с мартеници, а на Благовец празнуват именниците.

Лазаровден, Лазаровдън. Празнува се в съботата преди Възкресение. На този ден ходят “лазарке да лазаруваю”. Те са около 13–14-годишни момичета, облечени празнично, обкичени с цветя и зеленина и с кошничка в ръка. Вкупом обикалят всички къщи в селото и пеят:

*Ой Лазаре, Лазаре
што избърза, че дойде
кошула ми на кросно
сукното ми на рун
ален чумбер на пазар,
златън пояс на златар
немам што да облечем
тебе я да посрешием*

с. Бребевница

Ако лазарките са в къща, в която има мома за женен те ѝ пеят:

*Огрело е ясно слънце
Лазаре, Лазаре.
У Велини равни дворе
Лазаре, Лазаре,
не е било ясно слънце
Лазаре, Лазаре
най е било мома Вела
Лазаре, Лазаре,
За бело лице, гюл трендафил
Лазаре, Лазаре,
С тънка снага ко топола
Лазаре, Лазаре.*

с. Градине

Докато пеят, две от тях излизат напред и изгряят ръченица “насаме”. Домакините ги даряват с яйца, ябълки, бонбони.

Една седмица преди Великден, в неделя, се празнува Цветница. Рано сутринта на този ден децата отиват край реката и донасят върба, с която закичват вратите на къщата, на хамбара и поятата. Това е денят за основното пролетно предвеликденско чистене на дома. В Цариброд този ден има голям събор.

Дните от Връбница до Великден се наричат “страстната седмица”. През тези дни църквата забранява да се пее, да се смее и весели населението, защото това е траурната седмица за страданията на Исус Христос. Съществува страх и от самодивите.

На Велики четвъртък преди изгрев слънце се боядисват червени яйца, наричани “шарене перашке”. С първото боядисано яйце стопанката на дома чука по челата на децата, за да бъдат червени и здрави. Първото боядисано яйце оставят пред иконата на св. Богородица. То стои там до Гергьовден. От Велики четвъртък, докато не “излезе” празникът не се работи нито женска, нито полска работа. Всички четвъртъци до Спасовден населението почита, за да не бие град по нивите.

Разпети петък – жените не работят женска работа.

Дълга сѹбота – правят се последни приготовления за Великден. Мъжете почистват поятите, жените – къщата. На този ден се меси великденски обреден хляб “яйченик”. Това е колач, в средата на който поставят червено яйце, а наоколо бели айца, броят на които зависи от броя на членовете в семейството плюс едно за “придан”.

В някои села на Босилеградско и Трънско освен големия яйченик месят и малки “яйченици” – хлебчета, върху които поставят по едно бяло яйце.

Великден е един от най-големите и почитани празници за цялото население. Този ден е краят на дългите великденски пости и хората вече могат да ядат месо. Сутринта рано се ходи на черква. В селата, в които няма черква хората посрещат будни в домовете си “Христовото възкресение”. На сутринта пият червено вино “за комка” и се пречестяват. Първото блажно ядене е червеното яйце. На обяд на трапезата прекадват яйченика и след това го разчупват на всички членове в семейството. И през трите дни ходят на гости и си подаряват червени яйца, като задължително подаряват на кумовете и по-възрастните роднини.

От Великден до Спасовден се поздравяват с “Христос Воскрес” и отговор “Воистина Воскресе”. След Великден е т. нар. “Светла седмица” И през нея продължават веселбите и гостуванията. Празнува се и “благи петък”. На този ден не се работи и се яде блажна храна. Има събор в този ден в с. Желюша. По-рано съборът е бил в местността Ановете и е продължавал 3 дни.

В зависимост от Великден е и Спасовден, който е винаги в четвъртък и се празнува на 40-ия ден след Възкресение. След него хората се поздравяват помежду си с “добър ден”. На този ден има курбан в селата на Висок и Забърдието. Тогава режат колач и правят маслосвет.

Света Троица – винаги е в неделя и се празнува на 50-ия ден след Великден. Вечерта срещу празника събират цвете “троица”, правят с него венче и го оставят да пренушува във вода. След това го оставят под възглавницата на новородени деца. Това го правят срещу болестта “руса” (малки водни пъпчици), които се появяват по лицето на новородени деца.

В Трънско и Босилеградско празнуват св. Троица против градушка.

На св. Троица жените преди да влязат в черквата, вземат стръкче зелена трева и я внасят в черквата, като коленичат върху нея.

Св. Дух се празнува винаги в понеделник след св. Троица. До този празник не бива да се ядат череши и ягоди, за да не се разболеят от копривна треска. Носят от тези плодове в църква и след това ядат от тях. На св. Дух след черковната служба, свещеникът повежда населението под ударите на черковното клепало да обикалят селското землище. Начело на шествието е черковната хоругва. При обиколката си шествието се спира при “свещени дървета”, заобикаля ги по три пъти и свещеникът им оставя “миро”. Тези дървета населението не смее да сече, защото се страхува, че ще му се случи нещо лошо – “ще посьне”. Обикаляйки селското землище, хората наричат “кръсти нòсим, бòга мòлим – господи помилуй. Да зарòси ситна рòса, гòсподи помилуй, да се роди жìто прòсо, господи пòмилиуй”. След като обиколят, шествието се връща отново в църквата и правят общоселска трапеза. След това свещеникът ръси останалите жени и деца и къщите им, а стопанката на къщата му поднася в сито жито или царевича.

Непосредствено след Великден, а понякога и преди него, но винаги на 6 май, хората от Босилеградско, Трънско и Царибродско честват Гергьовден, Герговден и Джурджовдън. Само и единствено на този ден младите момичета и момчета имат право да отидат сами в гората за цветя, без строгия надзор на възрастните. Младите отиват за цветя рано сутрин и се връщат преди изгрев слънце. От набраните цветя и зеленина те правят венец за овцата, която музат “мълзàт” най-напред, венец за агнето, определено за кръвна жертва и венец за ведрото за мляко; венец за котлето, с което ще донесат вода за гергьовденските колачи, а с останалите цветя кичат вратите на къщата и кошарата. В цветята обезателно преплитат селим и върба.

В Царибродско и Босилеградско занасят сол на черква и с нея комкат (дават) на жертвеното агне.

В Босилеградско съботата преди Гергьовден почитат и празнуват против град. Вечерта срещу празника, момичета и момчета мърят ръста си с конци, за да не ги хваща магия. Със същите конци момичетата връзват косите си, за да им растат по-бързо. Освет това, същата вечер момите донасят вода от три извора и я изсипват в котле, което оставят да пренощува под трендафил и всяка мома слага нишан

в китката цвете. На другия ден на една от момите връзват очите и тя изважда една по една китките, наричайки: “Коя мома ще се ожени, какъв ще бъде жениха ѝ”. Този обичай, известен в другите райони на България като “квасене на китки”, тук се нарича “мартифа”.

Пак в Босилеградско срещу Гергьовден овчарите отлъчват агнетата от овцете, изкарват ги на паша за 1-2 часа и на сутринта ги музат. И тук на главата на овцата и ведрото, в което ще музат, слагат гергьовденски венец. Премузват млякото през гергьовденски колак, или през сребърен пръстен, който след това пускат в млякото. Гергьовденския колак раздават на овцете в стадото, сребърния пръстен – на домакина, който гърми с пушка, за да изпъди злите сили от овцете.

На този ден в кърмата на овцете слагат билки, брани от стари жени предишния ден в гората. На кърменето събличат голо едно дете, в някои села и възрастна жена. То или тя обикалят три пъти около овцете, като вземат на кръст от три солища земя. Тази земя я пазят до Спасовден и при всяко кърмене на овцете слагат по малко от нея, за да ги опазят от магьосници, които могат да им оберат млякото. На Гергьовден хората се мерят с кантар на сурово дърво. Съществуват и различия в този обряд при населението от Трънско и Царибродско. На овцата, която ще излезе първа да доят, ѝ дават парче хляб. Стопанинът издоява овцата през двойно превит колач, а под ведрото, в което доят, закопават бяло сурово яйце, за да са млечни овцете. След издояването домакините свалят венеца от ведрото и го хвърлят в реката, за да не пресъхва млякото на овцете.

На Джурджовден всички стават рано и се обличат празнично. Момата взема котлето, в което е престояла през нощта китката ѝ, и с него донася вода за колачите. Колачите ги меси най-възрастната жена в къщи. Омесват се два обредни хляба – за къщата и за кошарата. Освен това правят и един кръгъл колач и през него доят овцата. След това по-младите вземат хляба – кошара, пръстеновидния колач, един венец и отиват при овцете в поятата. Тук момата изтъркулва на кръст хляба и след това отваря вратата. На първата излязла овца слагат венец и я издояват през колача. След това вземат агнето, което е наべлязано за кръвна жертва, а то трябва да е първото оягнило се мъжко ягне, главата на което намазват с червена боя. Всички отиват заедно с агнето в двора, където е изнесена софра “паралията”, на която са

сложени прекадената сол, трици и трева. Домакинята почиства агнето и го украсява с венеца и запалва свещ на рогцата му. Най-старият мъж в семейството прекажда трапезата и агнето, дава му да близне от солта и триците, и да хапне от тревата. След това заколва агнето, като кръвта му събира в една дупка, за да не се разнася. От нея пазят, за да лекуват през годината добитъка от страх. Агнето го приготвят по два начина – пекат го пълнено с дреболиите в пещта, с грумче сол в устата и покрито с кърпата от червата, или го пекат на “ръжън”. Когато всичко е готово занасят яденето на кръст, дето се събира цялото село. Тук се прави общоселска трапеза, където роднинските фамилии имат свое определно място. Всеки е донесъл агне, сирене, хлябове и вино. Попът прекажда цялата трапеза и взима от всяка къща дясната плешка на агнето, порезаник от колача и бучка сирене. Децата гледат да откраднат от събраното на попа, без да ги види той, за да не бие град в селото.

След обяда всички кокалчета и особено от гръдната кост ги събират и по тях гадаят дали ще има смърт и берекет по нивите.

Русала е седмицата след Спасовден. През тези 7 дни жените не работят женска работа. Населението не смее да закъснее вечерно време, поради страх от таласъми и зли духове. При случай, че им се наложи да тръгнат на път през нощта, трябва да носят в себе си чесън лук, прекаден на Бъднивечерската трапеза. През тази седмица къпят малките деца с билките пелин, росен и орехова шума, за да не им навредят злите духове. Не се позволява през тези дни да се зачеват деца, защото вярват, че ще се родят белязани.

Ранополия. Населението в Царибродско смята, че светицата е сестра на св. Георги и му помага при неговите обиколки по нивите. На този ден не се работи нищо, първото ядене е от остатъка на гергьовденското агне. След това заравят кокалите от агнето в “бробинак” (мравуняк), за да има толко овце, колкото мравки в мравуняка. Отиват на най-голямата нива, която е посадена с жито и заравят “црвѐна пѐрашка” (червено яйце), което е от яйченика на Великден. До яйцето забождат и ръжена от гергьовденското агне. Това го правят, за да има добър берекет и житото да изкласи много високо – колкото е дълъг ръженът.

Еремия се празнува от змии. Срещу св. Еремия гонят змиите с “òжек” и “острушка”. Децата дрънчат с тях, слагат жар в лопата (ожега), удрят и обикалят навсякъде като викат: “Бèгайте змии и гùщере, утре е Еремия”.

На този ден жените отиват у “бўлу зёмлў”, донасят глина, газят я и правят “црèпне” (подница). На Еремия не работят нищо, особено тези, които имат много ниви, за да не ги ухапят змии. Сутринта рано на празника, трябва да изпият една чаша ракия, в която е престоял пелин. Правят го за здраве.

Джерман – този ден се празнува от градушка. На него не се работи нищо, особено на поле. Ако видят облак с град, палят свещ и се молят “джèрмане, джèрмане, отнеси “у пўсту гòру, дèка петли не поў, дека свинки не квичу, дека колачи не се мёсу”.

Св. Константин и Елена – населението познава този празник, но не изпълнява никакви ритуали този ден.

Въртоломей – празнува се през м. юни против главоболие.

Елисей – не се работи на този ден.

Видовден – вечерта срещу празника слагат да престои в росата трендафил и се мият с водата, за да са бели и червени.

Еньовден, Еньовдън – на този ден откъсват първия клас от нивата и го слагат в хамбара за плодородие. Напичат се на слънце, за да изгонят всички болести.

Петровден, Петровдън – празнува се от цялото население. Жертвеното животно на Петровден е печено пиле, “пиле петровско”. Прекаждат обедната трапеза, а перушината от пилето събират “мрàту” и от нея баят от уплах и уроки.

На Петровден зажънват, защото вярват, че само този ден е най-добрият за спорна работа.

Прокопий – този празник го празнуват за пчелите и кошерите. Сутринта рано вземат от кошера мед и го носят на църква. Този мед се пази през цялата година и с него лекуват рани и пришки. Дават го на деца и родилки за здраве и част от него слагат в кошерите за добър мед.

Горешнаци – 15, 16 и 17 юли са най-горещите и по тях гадаят за зимата. Ако дните са топли и сухи, ще има добра зима; ако времето е

хладно, зимата ще е лоша и много болести ще има по хората и добитъка.

Илинден – населението го празнува против гръмотевици и град. В землището на изследваните райони има оброчни кръстове, посветени на този празник. На тях излиза населението от околните селища, обикновено някои изнасят служба и курбан на светеца и след службата правят водосвет и прерязват колача.

На кръста хората изнасят колач, жито и вино, а този който изнася службата коли агне или овца. Всеки от дошлите си носи прибори и след водосвета правят обща трапеза, като този, който прави службата, раздава на всички присъстващи от приготвеното ядене.

Този ритуал в Царибродско наричат “изнасяне на молитва”. На Илинден не работят женска работа и вярват, че ако гърми на този ден, лешниците ще са червиви.

Голяма Богородица е голям празник. Две седмици преди него хората постят. Денят се празнува от всички жени и най-вече за здравето на децата. Вярват, че ако работят на този ден, човек ще се разболее. В селата, където има черква, правят служба. Хората идват тук на пречист. След службата правят обща трапеза и раздават за помен на умрелите и за здраве. Раздават дини, грозде и мед.

Кръстовден. Празникът е добре познат на населението в района. На този ден попът прави водосвет из селището. Той носи със себе си босилек, котле с вода и кръст. Прочита молитва, ръси домашните с босилека и вода. Те му целуват ръка, а стопанинът му плаща за водосвета.

На Кръстовден стопаните отлъчват овцете, ценяват и освобождават ратаите. Плащането на възнаграждението на ратаите става по взаимна уговорка. Кръстовден се празнува като празник на земята.

Пейчиндън. Хората излизат на кръст на този ден (идему на кръст). До Пейчиндън трябва да е основана преждата за тъкане, тъй като е забранено да се снове от Петковден до Рангеловден.

Димитровден, известен още като Митровдън. На този ден много семейства режат колач и канят всички селяни на кръст при оброчището. На Димитровден в Царибродско селяните си избират селски говедар, свинар, козар.

Мистровдън – св. Нестор се празнува против мишките, затова рано сутринта най-старата жена в семейството взима изпражнения от дойна крава и с тях замазва прага на къщата, на хамбара, около огнището и нощвите. След нея върви невестата и я пита “какво чиниш бабо” – “мажем на поганците очите”.

На св. Нестор не се приготвя ядене, защото не бива да се бърка в нощви, чували, в шкафове, за да не ядат мишки храната и дрехите.

Ранжеловден, Ранжеловдън – населението го празнува за здравето на животните и в почти всички селища излизат на кръст. Колят стария петел този ден и оставят младо петле за домазлък.

От Ранжеловден започват Вълчите празници, които траят 7 дни. Първият ден е най-лошият и жените не работят женска работа, нито пък мъжете.

Коледни покладе – от св. Филип започват постите за Коледа и тези пости се спазват строго. Затова на този ден правят поклади, тъй като от другия ден вече приготвят постни манджи. За вечеря на този ден има задължително баница, печено месо, вино, пържени яйца и сирене.

Въведение Богородично – този ден не се работи. Постят и ядат мед.

Св. Екатерина – този празник се празнува от бременни жени, за да не ги нападат злите сили.

Промените, които настъпват в традиционния народен календар след 60-те години на XX век са следните:

– В системата на календарната обредност се наблюдава намаляване участието на църквата и изпълняването на църковни обреди не се смята за задължително при празнуване на определени празници (Великден, Връбница). Тъй като в почти всички селища на проучваните райони църковният служител е сърбин, неговата роля при празнуването на определени календарни празници се обезличава. В последните години на XX век се засилва влиянието на църковните служители при празнуването на големите църковни празници във всички селища на района.

– От системата на календарната обредност отпада гадаенето за женитба и обредите, свързани с него на празниците Божич и Василловден.

– Отпадат и вярванията за обиране на берекета и млякото на празника Джурджовден, вярването в съществуването на лоши сили, таласъми и дяволи през Мръсните дни. В наши дни това вярване битува сред населението на възраст над 80 години.

– От системата на календарната обредност отпада обредното къпане на младоженците на Ивановден, Богоявление и правенето на водосвет срещу празниците Богоявление и Кръстовден. В наши дни битува споменът за силата на светената вода сред населението над 70 години.

– Отпада и обредното хранене на мечката на Андреевден, обикалянето на малки момиченца на Варвара, обредното горене на огън през цялата нощ на Божич, обредното почистване на къщата, измиването на съдовете на “чист понеделник”, приготвяните на обредна храна на празника Младенци и Благовец.

– От системата на календарната обредност отпадат обичаите за наемане и освобождаване на ратаи на празниците Кръстовден и Димитровден, каденето на трапезата на Димитровден, месенето на колачета на Игнатовден.

– От системата на календарната обредност се запазва заравянето на червено яйце на Гергьовден в нивата; варенето на царевица на Андреевден; задължителното приготвяне на ястие от риба на Никулден; следенето на полаза на Игнатовден, св. Ана, Коледа, без тези действия да имат обреден характер. Всичко това се прави по силата на традицията, защото така правели старите, а не от убеждение.

– Запазва се обичаят да се месят обредни хлябове на Коледа и Великден. Спазването на обичая няма обреден характер, а месенето на обредните хлябове се спазва най-вече от представителите на населението над 60 години.

Традиционният народен календар на населението в Босилградски, Трънски и Царибродски район представлява сложна и многообразна система от обреди, обичаи, празници, вярвания и представи, основаващи се на земеделския труд на хората от този край. Очертават се няколко основни насоки в поведението на хората, които чрез спазването на определени обредни действия и забрани действат за запазване на самобитната народна култура, останала от дълбока древност.

Чрез изпълнение на редица обредни действия и забрани със сламата на Божич, оратниците на поклади, празнуването на всички четвъртъци до Спасовден се продуцира голям добив от земеделските култури.

Изпълняването на обредни действия, заклинания, гадания, спазване на забрани, на празниците Божич, Тодоровден, Младенци, Влазовден, Гергьовден и Рангеловден са насочени към прогнозиране приплода на домашните животни, опазването им от болести и нещастия.

В обредните действия на Божич, Василевден, Богоявление, Тодоровден, Поклади, Врѣбница, Благовец, Лазаровден, Гергьовден, Голяма Богородица се прогнозира и продуцира здраве и щастие за дома, дълъг и спокоен семеен живот.

Вярванията, представите, обредите и обичаите през посочения период, в който те битуват се характеризират със следното:

а) една част от тях са живи, но пасивни, което ще рече, че битуват като спомени у информаторите за извършваните обредни практики и вярвания, битували активно при поколението на техните родители. Напр. пасивно битуващи явления са вярванията за обиране на берекета по нивите чрез различни магически действия, извършвани от жени; обиране на млякото от овцете и др.

б) активно битуват през посочения период забраните да не се работи женска и полска работа, за да не бие град по полето и да не се разболеят хора и животни. Те се спазват до края на изследвания период.

Запазването системата на традиционния празничен календар при българите от райони, населяващи територии на Р Сърбия, се дължи на няколко основни причини:

– откъснатостта на тези райони от останалата част от територията на България;

– по-бавното развитие на производствените отношения в този край;

– до 60-те години на ХХ век населението в този край е задоволявало 90 % от своите потребности от храна, облекло и жилища, посредством домашно производство, поради наличието на голяма неплатежеспособност.

Разглеждайки системата на традиционния народен календар на населението от Босилеградско, Трънско и Царибродско, е необходимо да се посочат и неговите особености:

– от системата на календарната обредност отсъстват обредите и обичаите, свързани с празниците: Риначовден, Петловден (празнувани в Източна България); Света Марина, Симеоновден, Кокоша църква и Модест (празнувани най-вече в Източна и Южна България);

– по начина на празнуването обичаите и обредите, свързани с празниците Едреевден, Божич, Ивановден, Поклади, Джурджовден, се отнасят към празниците, обичаите и обредите, характерни за системата на традиционния народен календар, битуващ в Западна България и подвариант на системата на общобългарският традиционен народен календар.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Божков, Р.** Български диалектен атлас северозападни български говори в Царибродско и Босилеградско. Ч. 2. С., 1986.
2. **Живановић, М.** Нишавља. Пирот, 1933.
3. **Захариев, Й.** Кюстендилско краище. СБНУ, 32, 1918.
4. **Иширков, А.** Западните краища на българските земи. С., 1915.
5. **Панајотовић, Т.** Адети. Пирот, 1986.
6. **Попов, Р.** Български празничен календар. С., 1997.
7. **Стоименова, В.** Гюл девойче. Ниш, 1999.
8. Трънски край. С., 1940.
9. Теренни записи. Личен архив на автора от селата: **Царибродски район:** Висок – Славиня, Каменица, Изатовци; *Забърдие* – Петърлаш, Смиловци Радейна, Бребевница, Протопопинци; *Понашавие* – Цариброд, Бачево, Градине.
Трънски район: Звонци, Петаченци.
Босилеградски район: Босилеград, Извор, Райчеловци, Млемоминци, Горно и Долно Глъмино, Караманица, Бистър и др.